

SAKSBEHANDLER
Bodil Johanne Paulsen

INNVALGSTELEFON

TELEFAKS
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

VÅR REF.
16/02285-4

DERES REF.

DERES DATO

ARK. B - Bygninger
179 (Gjerstad) Gjerstad - AA

VÅR DATO
30.10.2017

Se mottakerliste

Eikelands verk, gnr./bnr. 2/28, 53, 67, 71 og 93 samt gnr./bnr. 601/78, i Gjerstad kommune - Vedtak om fredning

Fredningsområdet sett fra øst. Foto: Bodil Johanne Paulsen, Riksantikvaren 2017.

Vi viser til tidligere utsendt fredningsforslag for Eikelands verk datert 21.6.2016 som har vært på høring hos berørte parter og instanser. På grunnlag av dette og innkomne høringsuttalelser fatter Riksantikvaren følgende vedtak:

VEDTAK:

Med hjemmel i lov 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner (kml) §§ 15 og 19 jf. § 22, freder Riksantikvaren Eikelands verk, gnr./bnr. 2/28, 53, 67, 71 og 93, samt gnr./bnr. 601/78 i Gjerstad kommune.

Omfanget av fredningen

Omfanget av fredningen er listet opp i nedenstående liste og vist på fredningskartet. Kulturminnene identifiseres ved deres siste nummer i AskeladdenID som vises med fet skrift i listen under. Nærmere beskrivelse av det enkelte objekt finnes i dokumentasjonsvedlegget.

Fredningen etter § 15 omfatter følgende kulturminner innenfor lokaliteten med AskeladdenID 86950:

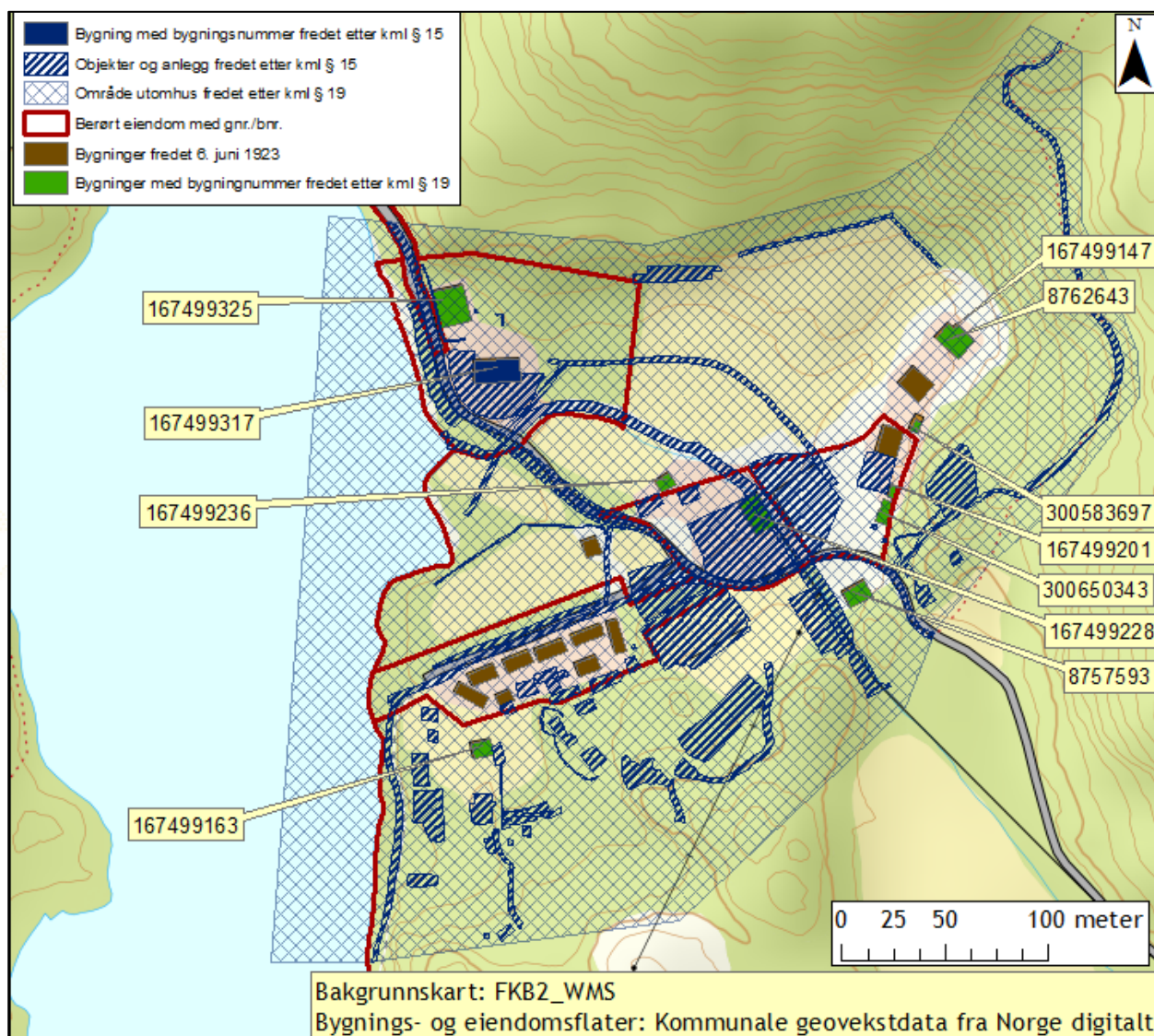
- **08** Den nye forvalterboligen, gnr./bnr. 2/67, bygningsnr. 167499317
Fredningen omfatter bygningens eksteriør og interiør og inkluderer hovedelementer som planløsning, materialbruk og overflatebehandling og detaljer som vinduer, dører, gerikter, listverk, ildsteder og fast inventar.
- **14** Hagen ved den nye forvalterboligen, gnr./bnr. 2/67
- **15** Brønn ved den nye forvalterboligen, gnr./bnr. 2/67
- **16** Murer etter bryggerhuset til den nye forvalterboligen, gnr./bnr. 2/67
- **17** Murer etter uthuset til den nye forvalterboligen, gnr./bnr. 2/67
- **19** Trerekka ved fylkesvei 78, gnr./bnr. 2/67 og 601/78
- **20** Rester etter Gårdsbrygga, gnr./bnr. 2/67
- **21** Vei fra Fossen gjennom Verket, gnr./bnr. 601/78, 2/67, 2/53, 2/28 og 2/92
- **22** Alléen, gnr./bnr. 2/67, 2/53 og 2/28
- **23** Forstøtningmur for «Kjøkkenhaver» ved Sletta, gnr./bnr. 2/53
- **24** Vei fra Verket til Sønedeled, gnr./bnr. 2/53 og 2/71
- **25** Malmplanen, gnr./bnr. 2/53, 2/71 og 2/28
- **26** Trerekke ved Gata, gnr./bnr. 2/71
- **28** Kors innhagd i fjellsiden, gnr./bnr. 2/53
- **29** Tuft, gnr./bnr. 2/53
- **30** Tuft etter bolighus m. kjeller, gnr./bnr. 2/53
- **31** Tuft etter uthus, gnr./bnr. 2/53
- **32** Vei mot Langløkka, gnr./bnr. 2/53
- **33** Tuft, gnr./bnr. 2/53
- **34** Tuft etter uthus, gnr./bnr. 2/53
- **35** Tufter, gnr./bnr. 2/53
- **36** Vei i retning Kjenna/mølla, gnr./bnr. 2/53
- **37** Murer etter et stallanlegg, gnr./bnr. 2/53
- **38** Murer etter verkets skole, gnr./bnr. 2/53
- **39** Tuft etter skolens uthus, gnr./bnr. 2/53
- **40** Murer etter Rødgård, gnr./bnr. 2/53
- **41** Forstøtningmur/ hagemur ved Rødgård
- **42** Murer til uthus Rødgård, gnr./bnr. 2/53
- **43** Tuft etter Mari Øddens hus, gnr./bnr. 2/53
- **44** Tuft til Mari Øddens uthus, gnr./bnr. 2/53
- **46** Forstøtningmur ved skolen, gnr./bnr. 2/53
- **47** Murer bak uthus i Gata, gnr./bnr. 2/53 og 2/71
- **48** Murer etter et to-etasjes bolighus, gnr./bnr. 2/71
- **49** Murer etter bryggerhus, gnr./bnr. 2/71
- **50** Murer etter bryggerhus, gnr./bnr. 2/71

- 51 Murer etter uthus, gnr./bnr. 2/71
- 52 Murer etter uthus, gnr./bnr. 2/53 og 2/71
- 53 Forstøtningsmur, gnr./bnr. 2/53
- 54 Tufter, gnr./bnr. 2/53
- 55 Tuft etter bolighus, gnr./bnr. 2/53
- 56 Forstøtningsmurer til småhager, gnr./bnr. 2/53
- 57 Murer etter uthus, gnr./bnr. 2/53
- 58 Murer etter uthus, gnr./bnr. 2/53 og 2/71
- 59 Murer etter stall, gnr./bnr. 2/53 og 2/71
- 60 Brønn øverst i Gata, gnr./bnr. 2/71
- 61 Murer etter masovnens kullhus - det nedre, gnr./bnr. 2/53, 2/71 og 2/28
- 62 Murer etter stangjernhammerens kullhus - det øvre, gnr./bnr. 2/53
- 63 Vei til øvre kullhus, gnr./bnr. 2/53
- 64 Spor etter hammerdammen, gnr./bnr. 2/53
- 65 Murer etter stangjernhammeren, gnr./bnr. 2/53
- 66 Murer etter masovnanlegget/sliperibygningen, gnr./bnr. 2/28
- 68 Murer etter klokkebu, gnr./bnr. 2/28 og 2/53
- 70 Murer etter sandbu, gnr./bnr. 2/28
- 71 Elveforbygninger, gnr./bnr. 2/53, 2/67 og 2/28
- 72 Sprøytehusomta, gnr./bnr. 2/53
- 73 Murer etter bolighus, gnr./bnr. 2/53
- 74 Tuft etter bolighus i kløfta, gnr./bnr. 2/53
- 75 Stålkjennkleiva, gnr./bnr. 2/53
- 76 Kilebanen, gnr./bnr. 2/53
- 79 Brønn ved den gl. Forvalterboligen, gnr./bnr. 2/93 og 2/53
- 80 Murer etter filefabrikken/ tørkehuset m. kaloriferen, gnr./bnr. 2/93, 2/53 og 2/28
- 81 Gangvei mellom den gamle og den nye forvalterboligen, gnr./bnr. 2/53, 2/28 og 2/71
- 82 Murer etter filepakkbu/ snekkerverkstedet, gnr./bnr. 2/93
- 84 Hagemuren med steinplatene ved den gamle forvalterboligen, gnr./bnr. 2/93
- 87 Steingjerdet, gnr./bnr. 2/53
- 89 Fundament for telefonstolpe, gnr./bnr. 2/53
- 90 Murhjørne, gnr./bnr. 2/93

Fredningen etter § 19:

Fredningen etter § 19 omfatter arealet innenfor avgrensningen på kartet og gjelder eiendommene 2/67, 2/53, 2/67 og 2/93 samt deler av 601/78. Områdefredningen omfatter følgende bygninger:

- 67 Kraftverksbygningen, gnr./bnr. 2/28, bygningsnr. 167499228
- 45 Uthus gnr./bnr. 2/53 bygningsnr. 167499163
- 69 Garasjebygg på Sletta, gnr./bnr. 2/53, bygningsnr. 167499236
- 78 Traktorgarasje, Kroken, gnr./bnr. 2/53, bygningsnr. 8757593
- 85 Verkstedet/vedskjulet, Kroken, gnr./bnr. 2/53, bygningsnr. 300583697
- 86 Ny driftsbygning, Kroken, gnr./bnr. 2/53, bygningsnr. 8762643 og 167499147
- 18 Uthuset tilhørende den nye forvalterboligen, gnr./bnr. 2/67, bygningsnr. 167499325
- 83 Vedskjulet tilhørende den gamle forvalterboligen, gnr./bnr. 2/93, bygningsnr. 167499201
- 91 Garasje bygget 2017, tilhørende den gamle forvalterboligen, gnr./bnr. 2/93, bygningsnr. 300650343

Fredningskart utarbeidet av Riksantikvaren. Fredningskartet viser også de bygninger som ble fredet 6. juni 1923.

Formålet med fredningen

Formålet med fredning etter kml § 15:

Formålet med fredningen er å bevare sporene etter Eikelands verk som et representativt industrisamfunn i Norge på 1700- og 1800-tallet. Fredningen skal sikre kulturhistoriske verdier knyttet til både jernverks- og tresliperiperioden. Fredningen skal sikre spor etter næring, drift, livsførsel og sosiale strukturer ved jernverket og det senere tresliperiet.

Formålet med fredningen av den nye forvalterboligen er å sikre en viktig del av det bestående bygningsmiljøet på Eikelands verk.

Videre er formålet med fredningen å sikre at bevarte rester av og innbyrdes sammenhenger i det tidligere industrisamfunnet kan leses og oppleves.

Formålet med fredning etter kml § 19:

Formålet med områdefredningen etter kml § 19 er å opprettholde virkningen av kulturminnene i landskapet og beskytte de vitenskapelige interessene som er knyttet til disse.

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid.

Fredningsbestemmelser for den nye forvalteboligen, fredet etter kml § 15

1. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte bygningen eller deler av denne.
2. Det er ikke tillatt å bygge om bygningens eksteriør eller interiør. (Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5)
3. Det er ikke tillatt å skifte ut bygningselementer eller materialer, forandre overflater eller utføre annet arbeid ut over vanlig vedlikehold på bygningens eksteriør, interiør eller konstruksjon. (Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5)
4. Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje med materialer og metoder som er i tråd med bygningens egenart og på en måte som ikke reduserer de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene.
5. Tilbakeføringer til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjon kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.

Fredningsbestemmelser for de andre kulturminnene fredet etter kml § 15:

6. Det er ikke tillatt å rive, fjerne, skade eller flytte kulturminnene eller deler av disse.
7. Det er ikke tillatt å sette i verk tiltak som kan forandre kulturminnenes karakter eller på annen måte motvirke formålet ved fredningen. (Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jfr. pkt. 9)

Eksempel på tiltak som ikke kan settes i verk innenfor fredningsområdet uten dispensasjon, er:

- 7.1. Endring av terreng, graving, sprenging, planering, oppfylling eller andre landskapsinngrep på land eller i vann.
- 7.2. Felling av skadete trær i fredet allé eller trekker.
- 7.3. Breddeutvidelse av veier.

Lista er ikke uttømmende.

8. Alt vedlikehold, skjøtsel og istandsetting skal skje med materialer og metoder som er i tråd med kulturminnenes egenart og på en måte som ikke reduserer de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene.
9. Tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjon kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon av forvaltningsmyndigheten.
10. Fredning etter kml § 15 er ikke til hinder for:
  - 10.1. Utvidelse og konstruksjonsforsterkning av bruene over kanalen. De eldre natursteinsmurene skal beholdes. Tiltakene skal gjennom dispensasjonsbehandling forhåndsgodkjennes av forvaltningsmyndigheten.
  - 10.2. Tilsyn, vedlikehold og forsterkning av elveforbygningsanlegg for å forebygge flom- og erosjonsfare eller reparasjon/tiltak etter skade, inkludert nødvendig ferdsel og transport. Gjennomføring av eventuelle nødvendige tiltak i tilknytning til vassdraget skal foretas med tilbørlig hensyn til elveforbygningsanleggets status som fredet kulturminne og så langt mulig med eksisterende materialbruk. Tiltakene skal gjennom dispensasjonsbehandling forhåndsgodkjennes av forvaltningsmyndigheten.
  - 10.3. Bruk og vedlikehold av veier som turveier for friluftsmål.
  - 10.4. Ferdsel og transport på veier i henhold til rettigheter og servitutter, innenfor den fysiske belastning som eksisterende veilegemer tåler.
  - 10.5. Gjenoppføring av den gamle skolen på opprinnelig grunnmur. Det forutsettes at murer og kjeller renses og repareres (jfr. pkt. 8). Bygningen skal gjenoppføres som da bygningen sto på Verket og seinere i Hagane, Søndeled. Tiltakene skal gjennom dispensasjonsbehandling forhåndsgodkjennes av forvaltningsmyndigheten.
  - 10.6. Sikring mot utrasing/utgliding av fredete murer/holdstein etter bygninger. Forut for en istandsetting må det være foretatt søk etter dokumentasjon om hva muren er rester etter for å kunne foreta en istandsetting slik at murens vitenskapelige verdi beholdes. Tiltakene skal gjennom dispensasjonsbehandling forhåndsgodkjennes av forvaltningsmyndigheten.

For fredete hager, trær og kulturlandskapselementer gjelder spesielt:

11. Skjøtsel av trær må utføres med landskapsarkitekt-/gartnerfaglig kompetanse. Ved fornyelse av trær i fredet allé og trekker skal opprinnelig struktur videreføres.
12. Utover ordinær skjøtsel er det ikke tillatt å gjøre endringer i hageanlegg og trekker og allé som vil kunne endre anleggenes karakter i vesentlig grad. Det er ikke tillatt å fjerne trær, busker eller installasjoner. Når det blir nødvendig å fornye trær, busker eller stauder, skal samme type benyttes og plantes på samme sted. Trær som må

felles på grunn av sykdom, skade eller alder, skal erstattes med så store trær som mulig.

Fredningsbestemmelser for område og bygninger fredet etter kml § 19

13. Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendringer som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for bebyggelse, anlegg og utvidelse av veier eller parkeringsplasser, oppsetting av gjerder, skilt, endring av beplantning eller belegg, planering, utfylling og andre landskapsinngrep.

Eksempel på slike tiltak kan være:

- 13.1. Graving, sprenging, planering, oppfylling eller andre tiltak som medfører landskapsinngrep på land eller i vann.
- 13.2. Utvidelse av veier og parkeringsplasser, inklusiv endring av dekke.
- 13.3. Bruk av tyngre motorisert kjøretøy som kan skade fredete elementer.
- 13.4. Markslagsendring som tilplanting av innmark.
- 13.5. Oppsetting av større skilt- eller reklameinnretninger.

Lista er ikke uttømmende.

14. Det kan i særlig tilfelle gis dispensasjon for oppføring av uthus/garasjer. Bygningenes plassering, volum, form og utseende må tilpasses fredningsformålet.
15. Tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjon kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten, så lenge det ikke er i strid med fredningsformålet.
16. Fredningen etter kml § 19 er ikke til hinder for tiltak som:
- 16.1. Jordbearbeiding, slått og tradisjonell beiting med husdyr, inkl. oppsetting av elektrisk gjerde.
  - 16.2. Grøfting av jorder for drenering.
  - 16.3. Drift og vedlikehold av infrastruktur for vann og avløp, samt for el-installasjoner.
  - 16.4. Eksisterende skogsdrift.
  - 16.5. Rydding av gjengrodde jorder, slik at området tidligere åpne preg gjenopprettes.
  - 16.6. Periodisk skjøtsel og mindre tiltak for å ivareta hensynet til spesielle naturverdier.
  - 16.7. Oppsetting av mindre skilt, inklusiv informasjonsskilt for besøkende, utplassering av parkmøbler og gjennomføring av andre mindre tiltak som kan fjernes uten å etterlate varige spor og skader.

Tiltakene skal gjennom dispensasjonsbehandling forhåndsgodkjennes av forvaltningsmyndigheten.

17. Kraftverksbygningen, **67**, på gnr./bnr. 2/28, er fredet etter kml § 19. Den står på området til det tidligere masovnanlegget, **66**, som er fredet etter kml § 15. Søknad om dispensasjon på bygningen forholder seg til kml § 19, annet ledd, mens søknad om dispensasjon for tiltak under bygningen eller i området for det tidligere masovnanlegget, forholder seg til kml § 15a.

Følger av fredningen

Lovhenvising

Når det gjelder behandlingen av fredete kulturminner og områder, vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17, 18, 19 og 21, samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før arbeider i tråd med plan- og bygningsloven kan settes i verk.

Vassdragstekniske innretninger faller inn under Norges vassdrags- og energiverks (NVE) ansvarsområde. Nødvendige tillatelser fra NVE som vassdragsmyndighet må foreligge før arbeider på slike innretninger kan settes i verk.

Vedlikehold

Eier har ansvaret for det løpende vedlikeholdet av fredete bygninger og anlegg. Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete bygninger er å bevare mest mulig av de opprinnelige eller eldre bygningselementene og detaljer som kledning, vinduer, dører, listverk, gerikter og overflatebehandling. Vedlikehold av fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader.

Dispensasjon

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven § 15a og § 19 tredje ledd. Søknad om tillatelse skal sendes forvaltningsmyndigheten, som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som kan anses som vanlig vedlikehold, skal forvaltningsmyndigheten likeledes kontaktes. Pr. 2017 er forvaltningsmyndigheten Aust-Agder fylkeskommune. 1.1.2020 slår Aust- og Vest-Agder seg sammen til Agder fylkeskommune. Fra 1.1.2020 blir derfor Agder fylkeskommune forvaltningsmyndighet.

Økonomisk tilskudd

Det er anledning til å søke fylkeskommunen om tilskudd til vedlikehold og istandsettingsarbeider.

Dersom det etter kml § 15a blir gitt dispensasjon med vilkår som virker fordyrende på arbeidet, skal det gis helt eller delvis vederlag for utgiftsøkningen, jf kml § 15a annet ledd.

Fylkeskommunen kan gi opplysninger om frist for innsendelse av og krav til søknad.

Kort karakteristikk av kulturminnet

Eiklands verk fikk tillatelse til oppstart (fikk sine privilegier) som jernverk i 1706, med oppstart året etter. Her var det malm i fjellet, vann i elven og fraktforbindelser som muliggjorde plasseringen av et jernverk. Christian Albrecht Ginheimer var den som igangsatte jernverksvirksomheten. I 1884 ble Eiklands verk lagt ned som jernverk. Eiendommen ble først overtatt av Gjerstad herred og deretter ble deler av eiendommen solgt til nye interessenter som etablerte tresliperi på stedet. Tresliperiet ble igangsatt i 1889. En del produksjonsbygninger fra jernverket ble fjernet, og flere ble ominnredet til nye formål. De eldre bolighusene ble fortsatt ansett som brukbare boliger for arbeidere og disponent. Tresliperiet ble nedlagt i 1916. Det ble i

1916 bygd et kraftverk i den tidligere tresliperibygningen. I 1951 ble den gamle tresliperibygningen revet og erstattet av den nåværende kraftverksbygningen. Kraftverket er fortsatt i drift. I perioden 1912-27 var det husmorskole i den nye forvalterboligen. I 1935 ble størsteparten av eiendommen solgt fra AS Egelands Verk til tidligere gårdsbestyrer Kristen Strat.

Arbeiderboligene i Gata hadde fram til 1960-åra vært bolighus for fastboende, men var i sterkt forfall da de i 1970 ble overtatt som ferieboliger. Fortidsminneforeningen var inne i bildet og seks familier overtok seks bolighus og et par uthus vederlagsfritt i den tilstand de befant seg på det tidspunktet. Bygningene ble istandsatt over en del år, og holdes ved like og benyttes av de som etablerte seg der eller deres etterkommere. For nærmere beskrivelse av kulturminnet vises det til vedlagt dokumentasjon.

Vurdering av kulturminnet. Begrunnelse for fredningsvedtaket.

Eikelands verk er et kulturminne av nasjonal verdi. Flere av bygningene har stor arkitektonisk verdi og anlegget i sin helhet har høy kulturhistorisk verdi. De mange murene etter tekniske anlegg, boliger for funksjonærer og arbeidere, hager og andre spor som er bevart, gjør at industriens produksjonslinjer er lesbare. Eikelands verk representerer samtidig et småskala industrisamfunn som inneholdt alle nødvendige tjenester og infrastruktur i industriperioden.

På Eikelands verk er det mulig å oppleve restene etter et jernverk og helheten ved samfunnet som vokste frem rundt dette. Jernverket var størrelsesmessig i et mellomstykke, og kan derfor ses på som representativt for de fleste jernverk. Det har vært jernverksdrift mange steder i samme område og denne industrien har vært viktig for Norge. Anlegget forteller historien om et jernverk som måtte legges ned og hvor annen industri kunne ta over infrastrukturen som da allerede fantes. De mange enkeltkulturminnene er fortsatt en kilde til utvidet kunnskap og interesse for historie både på lokalt og overordnet nivå.

Dagens tilstand, bruk og forvaltning av området er et godt grunnlag for den videre bevaring og sikring av disse kulturhistoriske verdiene.

Riksantikvarens myndighet

Det følger av kulturminneloven § 15 jf. § 22 at departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Det følger av kulturminneloven § 19 at departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det. Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert fra Klima- og miljødepartementet til Riksantikvaren jf. forskrift 9. februar 1979 om faglig ansvarsfordeling mv etter kulturminneloven, § 12 nr.1.

Lokalisering og eiendomsforhold. Reguleringsmessig status

Eikelands verk ligger i Gjerstad kommune i Aust-Agder, rett øst for Fiane, langs fylkesveg 78.

Største grunneier i fredningsområdet er Kristen Strat, gnr./bnr. 2/53, området rundt den nye forvalterboligen, gnr./bnr. 2/67, eies av Nini Dege, området rundt arbeiderboligene, gnr./bnr. 2/71, eies av Kristen Strat, og festes bort til sameiet Gata, området rundt kraftstasjonen, gnr./bnr. 2/28, eies av Egelands verk AS, området rundt den gamle forvalterboligen, gnr./bnr. 2/93, eies av Helge Roar Dalen og en liten del av vegen i den nordvestre delen av området, gnr./bnr. 601/78, eies av Aust-Agder fylkeskommune.

I Kommuneplan for Gjerstad 2011-2023, vedtatt 18.8.2011, er det fredete arealet avsatt til LNF. Området er videre avmerket som hensynssone bevaring kulturminner (kalt H 24).

Naturmangfoldloven

Når kulturminneforvaltningen fatter vedtak, skal det samtidig gjøres en vurdering av om dette har innvirkning på naturmangfoldet. Dette følger av lov 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven). Lovens §§ 8-12 legges til grunn for vurderingen, jf. § 7.

Fylkesmannen i Aust-Agder har på forespørsel foretatt søk i Artsdatabanken og Naturbasen den 2. 9.2015. Dette i samsvar med krava i naturmangfoldloven § 7.

I Miljødirektoratets *Naturbase* er området blitt vurdert til å ha høy biologisk verdi og oppfølging ble i sin tid anbefalt av Direktoratet for naturforvaltning (1994). I 2005 ble det derfor foretatt en naturtypekartlegging i Gjerstad kommune, som resulterte i avgrensning av to naturtyper ved Eikelands verk, henholdsvis store gamle trær og naturbeitemark. Det som menes med store gamle trær, er alléen langs fylkesveien. Det som betegnes naturbeitemark, består av flere mindre, tørre, middelsrike og svakt hellende enger som ligger på begge sider av Verkensveien. Arter av særlig stor forvaltningsinteresse er de sterkt truede Krypbeinurtved og Isop, samt den sårbare Trollnype i hagen ved den nye forvalterboligen. Sårbar er også almetrærne i alléen langs Verksveien.

Det er gjort søk i Artsdatabankens *Artskart*, som identifisert de samme artene.

Det er grunn til å anta at fredningen vil bidra til å ivareta naturmangfoldet, da Aust-Agder fylkeskommune har laget en egen skjøtselsplan for området.

Bakgrunn for fredningen

Kulturminneverdiene knyttet til Eikelands verk var bakgrunnen for at Kirke- og Undervisningsdepartementet 6. juni 1923 fatta vedtak om fredning av deler av bygningsmassen. Vedtakets formulering med hjemmel i Bygningsfredningsloven av 3. des. 1920 var: «*Ekelands Verk. Den gamle hovedbygning og brugsbygningerne.*» Vedtaket ble tinglyst 21. juni 1923.

Den antikvariske bygningsnemd regna i sin omtale av fredningsverdige bygningsmiljøer i Aust-Agder (trykket i Fortidsminneforeningens årbok for 1926) opp en rekke bygninger og enkeltobjekter ved Eikelands verk som kulturhistorisk interessante.

Gjennom Riksantikvarens prosjekt Fredningsgjennomgangen, ble det på Eikelands verk presisert hvilke av de stående bygningene som var omfattet av fredningsvedtaket av 6. juni 1923. Det ble avdekket at «den nye forvalterboligen», som i en rekke år hadde vært behandlet som fredet, både av eier og forvaltningen, ikke var omfattet til vedtaket. Riksantikvaren ba derfor Aust-Agder fylkeskommune vurdere igangsettelse av en supplerende fredning for denne bygningen. I sammenheng med denne fredningssaken ble restene etter industrisamfunnet og kulturmiljøet rundt Eikelands verk vurdert som så verdifulle at det den 29.01.2015 ble varslet oppstart av fredningssak for både den nye forvalterboligen, samt murer/ruiner, elveforbygninger, veier, trekker og andre kulturlandskapstrekk, innenfor det som vurderes som sentralområdet for det gamle jernverket og det senere tresliperiet.

Fylkeskommunens redegjørelse for saksgang og innkomne bemerkninger

Aust-Agder fylkeskommune, fylkesutvalget, fattet i møte 22.4.2013 vedtak om igangsetting av fredningssak for Eikelands verk.

Varsel om oppstart av fredningssak

Varsel om oppstart av fredningssak ble, i samsvar med kml § 22 nr. 1, meddelt grunneierne og festere, Kristen Strat, Nini Dege, Helge Dalen, AS Egelands Verk og Sameiet Gata i brev datert 29.1.2015. Også Gjerstad kommune, Riksantikvaren, Klima- og miljødepartementet, statlige fagorganer og en rekke lokale interesseorganisasjoner fikk dette varselet. Varselet ble lagt ut på hjemmesiden til Gjerstad kommune og Aust-Agder fylkeskommune, og kunngjort i Agderposten og Aust-Agder Blad den 7.2.2015. Frist for merknader ble satt til 15.3.2015.

Informasjonsmøte

Den 20.2.2015 ble det holdt et åpent informasjonsmøte om fredningsaken på Almuestua i Gjerstad med representanter fra Riksantikvaren til stede.

Merknader etter varsel

Gjerstad kommune ba om en forlengelse av fristen, da grunneiere av skogareal øst for det foreslåtte fredningsområde, med rett til tømmerkjøring ned Stålkjennkleiva og lagring på verket, ikke var blitt varslet. Dette ble innvilget.

Aust-Agder fylkeskommune mottok seks skriftlige uttalelser.

1. Direktoratet for mineralforvaltning, datert 24.2.15
2. Norges vassdrags- og energidirektorat, datert 10.3.15
3. Kristen Strat, datert 15.3.15
4. Grunneiere på Eikeland, datert 15.3.15
5. Gjerstad kommune, datert 18.3.15
6. Næs Jernverksmuseum datert 31.3.15

1. Direktoratet for mineralforvaltning (DMF)

Påpeker funn av jerntitan innenfor området, men av liten viktighet, slik at DMF ikke ser grunn til å motstride vern. Det er ikke registrert gruveåpninger og lignende innenfor området. Forskriftene bør åpne for ferdsel i forbindelse med leting etter mineralske forekomster. Dette er ferdsel i forbindelse med kartlegging og tilsyn av tidligere og nåværende mineraluttak. Dessuten tiltak i forbindelse med sikring av gamle gruveåpninger og forurensing fra evt. tidligere gruveaktivitet.

Aust-Agder fylkeskommunes kommentar: En kjenner ikke til gruver i dette området.

2. Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE)

Forslaget om fredning etter kml § 15 omfatter elveforbygninger, og områdefredningen etter kml § 19 går opp til en gammel dam. Det forutsettes at fredningsbestemmelsene ivaretar hensynet til sikkerhet og gjennomføring av eventuelle tiltak som må godkjennes av NVE som konsesjons- og tilsynsmyndighet.

Aust-Agder fylkeskommunes kommentarer: Ved det tidligere damstedet er det få spor tilbake. Dammen ble fjerna ved nedleggelsen av jernverket i 1884.

3. Kristen Strat, eier av gnr./bnr. 2/53

Grunneier har forståelse for fredning av konkrete kulturminner. Han ønsker imidlertid ikke fredning av området etter § 19, da dette legger større begrensning på virksomhet og ferdsel. Det er to bruer over elven som er for smale i dag, bru ved kraftverket og bru ved den gamle dammen. Disse må utvides for at lastebiler og traktor med henger kan komme over for transport av tømmer og gjødsel/avlinger til og fra dyrket mark. Den gamle Malmveien til Stålkjenngruvene er smal og vil i framtiden kreve utvidelse for traktordrift for å få ut tømmer til bilvei. Det er viktig at disse punktene blir tatt hensyn til slik at normal gårdsdrift ikke hindres.

Aust-Agder fylkeskommunes kommentar: Kombinasjonen av kml §§ 15 og 19 er den vanligste løsningen når kulturminnetettheten er så stor som her. Grensene for fredningsforslaget er satt så snevert som råd er nettopp for ikke å belaste grunneierne for sterkt. Grensen ved dammen kan settes slik at fundamentene for bruene til jordet Kjenna ikke medtas. Tradisjonell drift vil ikke begrenses, men bruk av stadig større redskap og kjøretøyer er en utfordring. For gamle veier bygd for hestetransport vil det gå en grense for hvor tunge redskap som kan anvendes. I fredningsbestemmelsene vil en søke å finne så smidige løsninger som mulig. Jordbruket i området er svært viktig, en vil nødvendigvis legge fysiske hindringer i veien for dette. Det vil gå ut over beiting og slått. De to bruene som det er tale om har støpt sementdekke, kanskje fra 1960-årene, men dette hviler på de gamle natursteinsmurene som tidligere var fundament for trebjelker som bar et tredekke. På bruene over elven ved kraftverket er det støpt sidevanger med rekkverk av rør/jern. En fjerning av det gamle dekket og legging av et nytt bør kunne skje, men etter vurdering av forholdene på stedet. Det gamle fundamentet må ikke berøres. Likeledes kan man vurdere endring av rekkverket. Den gamle Malmveien/Gruveveien/ Stålkjennkleiva er viktig som kulturminne, da den var den eneste veien til Stålkjenngruvene både for arbeiderne og for utfrakting av malmen. Anleggelsen av veien har skjedd tidlig på 1700-tallet. Denne ble ikke endret i tresliperiperioden. Nederst er det flere traseer, kanskje sommer/vintervei, eller kanskje gang/sledevei. Disse er sårbare, den ene er nedslitt i terrenget som en hulvei. Ved dagens skogbruk med mindre traktor kjøres det opp på jordet litt sørøst for denne veibiten. Den bratteste delen av veien høyere opp er bygd med høye veimurer. Her kan det være fare for utglidning ved for stor belastning. Murene er bygd i sterkt skrånende terreng. Det vil kunne vurderes om det er mulig på en skånsom måte å øke veibredden noe. I denne sammenheng vil størrelsen på traktor, vekt og trykk være viktig. I utgangspunktet er det ikke ønskelig at tradisjonelt tømmeruttak hindres, men bruk av store og tunge maskiner kan være uforenlig med bevaring av veien.

4. Grunneiere på Eikeland v/ Odvar V. Eikeland

Grunneiere av gnr 2, bnr 12, 2, 20 og 58 i Gjerstad kommune, Jorunn og Odvar V. Eikeland (2/12), Ruth S.E. og Jens Johan Arnevik (2/2), Werner Koster (2/20) og Inger U. og Terje Asdal (2/58) mener seg høringsberettigete da de har skogeiendommer med veirettigheter ned Stålkjennkleivene (Gruveveien) og rettigheter til leggeplass for tømmer ved Verket. De beklager at de ikke ble tatt med på adresselisten over berørte eiendommer. Siden «Alle samfunnsinteresser skal redegjøres for» er det nødvendig å ta med skogbruksinteressene. Det forventes i det videre arbeidet. Det vises til referat fra info-møtet (20.2.15), hvor det ble stilt spørsmål om hva en kan gjøre med Gruveveien. Veien er eneste utkjøringsmulighet for et stort skogareal (ca. 200 da) med betydelig innslag av eldre skog. I tråd med utviklingen i skogbruket øker behovet for solide veier. De frykter for at fredning og ulike krav til tømmerdrift ikke lar seg forene. Det er mulig å finne avbøtende tiltak dersom de ulike grunneierne kan samarbeide og myndighetene stiller nødvendige ressurser til rådighet. I utgangspunktet er de ikke negative til at et historisk viktig område i nærområdet tas vare på. De forutsetter likevel at de fortsatt kan drive næringsvirksomhet på alt sitt areal. Regionale/nasjonale myndigheters vern av området bør ikke gå ut over tredjepart. Deres synspunkt: Skogbrukets behov må utredes i det videre

arbeidet. De må også i framtiden kunne drive skogen med moderne driftsmetoder. Ved evt. restriksjoner må det stilles tilstrekkelig med midler til rådighet til avbøtende tiltak. De vil gjerne samarbeide i det videre arbeidet for å finne løsninger som ivaretar de ulike interessene.

Aust-Agder fylkeskommunes kommentar: I brev om varsel om igangsetting av fredningssak ble de direkte berørte partene som grunneiere, huseiere, offentlig myndigheter og organisasjoner tilskrevet og invitert til info-møte. Gjerstad kommune ble forespurt mht. hvem varselet skulle sendes til, og om kommunen hadde en liste som ble brukt ved utsending av tilsvarende ved reguleringsplaner. Disse ble ikke besvart. Skogbrukssjefen varslet selv de berørte. Dersom fylkeskommunen hadde kjent til forholdene, kunne saken vært sendt direkte herfra.

Fylkeskommunens kommentarer til Malmveien/Gruveveien/Stålkjennkleivene, jf. høringsuttalelse 3. I 1990-åra ble det bygd skogsbilveier inn i dette skogarealet, kalt Stålkjennveien. Denne ligger nordøst for Verket og for fredningsområdet. Det burde være mulig å få til en løsning slik at tømmer kan tas ut til denne veien, inkl. tømmer som tidligere soknet mot Stålkjennkleivene som da ble tatt ned til Verket. Grunneierne er positive til samarbeid. Skogbruksinteressene i området for øvrig er marginale.

5. Gjerstad kommune

Kommunen har ingen merknader til selve fredningen, med unntak av bruene over Svartelva ved kraftverket. Denne bør kunne utvides slik at større biler/tømmerbiler kan passere. Gruveveien er smal, slik at det bare er mulig å kjøre med liten traktor. Kristen Strat og Terje Asdal har skog som naturlig må ned denne veien. Uttak har vært planlagt over flere år. På info-møtet (20.2.15) ble det nevnt at store skogsmaskiner ikke var ønskelig. Dette er heller ikke mulig om det ikke gjøres noe med adkomstmulighetene til skogen. Det er ønskelig å utbedre Gruveveien noe i bredden slik at en kommer inn (fortrinnsvis med lett utstyr). Utretting av høyresving i skaret øverst i verneområdet, kan også være aktuelt. Dersom dette ikke kan gjennomføres, bør grunneierne sikres en mulighet for å få ut tømmeret. Da er det aktuelt å få det ut mot Stålkjennveien. Dersom Gruveveien ikke kan benyttes, bør fylkeskommunen bidra slik at grunneierne sikres en alternativ veiløsning ut mot Stålkjennveien.

Aust-Agder fylkeskommunes kommentarer: Mye av det som her påpekes, er berørt i uttalelsene 3 og 4, jf. disse. Ønsket om utretting av en høyresving oppe i skaret øverst i kleiva, er neppe forenlig med ønsket om å bevare mest mulig av den gamle traseen. Bruk av store skogsmaskiner til hogst vil, slik en kjenner det fra bruk andre steder i fylket, være helt uforenlig med bevaring av kulturminner og landskap. En alternativ veiløsning ut mot Stålkjennveien for disse grunneierne, bør vurderes, gjerne i samarbeid med fylkeslandbruksetaten.

6. Næs Jernverksmuseum

Næs Jernverksmuseum gir uttrykk for tilfredshet ved at dette viktige kulturminnet blir ivare tatt. Samtidig ber en om at fredningsområdet blir utvida opp mot Svart hvor kraftforsyningssystemet og den nye hammeren befant seg. Dessuten at en av verkets hjemmegruver med transportvei tas med.

Aust-Agder fylkeskommunes kommentarer: En hadde opprinnelig et ønske om at disse elementene ble innlemmet i fredningsområdet. Fylkeskommunen ble imidlertid tilrådd av Riksantikvaren å konsentrere seg om det sentrale området der tettheten av enkeltminner var størst. Riksantikvaren kommentar: Det tidligere verksområdet ble prioritert for fredning da dette representerer industrisamfunnet som vokste frem både rundt jernverket og rundt det senere tresliperiet, sammen med bygningene som ble fredet i 1923. De to områdene, gravene og Nye Hammern, som ble vurdert for fredning, inneholder store kunnskaps- og

opplevelsesverdier, men ble ikke prioritert, da det ikke er den komplette produksjonslinjen for et jernverk, som er formålet med denne fredningen.

Videre avklaring

Aust-Agder fylkeskommune hadde høsten 2015 flere møter med fylkesmannens landbruksavdeling. Fylkesskogmester J.A. Kroken la på møte og befaring den 2.10.2015 fram en løsning for etablering av en ny traktorvei kl. 7 med flere sideveier. Dette var et konstruktivt alternativ som grunneierne var interessert i. Aust-Agder fylkeskommune bevilget etter søknad kr 50 000 for å unngå ødeleggelse av den gamle Stålkjennkleiva.

Offentlig høring

Aust-Agder fylkeskommune, fylkesutvalget vedtok den 21.6.2016 saken lagt ut til offentlig høring. Samme dag ble alle dokumentene i saken sendt berørte parter, samt Gjerstad kommune. Saken ble også lagt ut på Gjerstad kommunes og Aust-Agder fylkeskommunes hjemmesider samt avertert i Agderposten den 24.6.2016 og Aust-Agder Blad den 25.6.2016.

Den 8. 7.2016 ble det holdt et informasjonsmøte på Eikelands verk med de direkte involverte partene. Ved høringsfristens utløp var det kommet inn fire skriftlige uttalelser.

1. Eikelands verk – Sameiet Gata, datert 10.8.2016.
2. Kristen Strat, datert 14.8.2016.
3. Norges Vassdrags- og energidirektorat (NVE), datert 15.8.2016.
4. Direktoratet for mineralforvaltning (DMF), datert 16.8.2016.

1. Eikelands verk – Sameiet Gata.

Sameiet Gata mener den framkomne dokumentasjonen er interessant og støtter det framlagte fredningsforslaget, men har noen bemerkninger.

- a. De ønsker, under punktet Kort historikk i Fredningsdokumentet, en presisering/ny formulering av arbeiderboligenes tilstand ved overdragelsen i 1970. Forventer at det tas med et avsnitt da dette etter deres mening heller ikke ble berørt tilstrekkelig i prosjektet Fredningsgjennomgangen.
- b. De påpeker at alléen i Gata må tas med i bestemmelsene for objekter i kategori B og C, (Riksantikvaren: kategoriene er fjernet i vedtaket) og med i avsnittet Forholdet til naturmangfoldsloven. For øvrig ønsker de at vegetasjonen mot Vadstøvannet holdes nede for å ivareta det åpne landskapsbildet.
- c. Kommenterer punkter under enkeltminner i Dokumentasjonen. Dels ønskes teksten endret/presisert. I forhold til grunnmurene til verkets gamle skole (AID 86950-38) ber Sameiet om nærmere opplysninger om prosjektet for gjenoppføring av bygningen og de ønsker å bli holdt løpende orientert om dette.
- d. De viser til at det i dokumentasjonen bare er ved enkeltminnene AID 86950-53 (forstøtningsmur), AID 86950-59 (stallmur) og AID 86950-71 (elveforbygninger) hvor begrepet reparasjoner er nevnt. Reparasjon av forstøtningsmuren var med i oversikten over midler som ble stilt til disposisjon av Riksantikvaren. Sameiet Gata søkte senere om omdisponering av gjenstående midler for istandsetting av stallmuren. De imøteser en avklaring av dette.

Aust-Agder fylkeskommunes kommentar til pkt. a: Enkelte formuleringer er endret under punktet Kort historikk i fredningsdokumentet. Bygninger på Eikelands verk som tidligere er fredet omtales ikke spesielt i dette dokumentet. Fredningsgjennomgangen var et prosjekt i Riksantikvarens regi i tidsrommet 2006-13, delvis utført av fylkeskommunene. Teksten i presiseringsdokumentene ble sterkt komprimert og kan synes for kort i forhold til bygningenes historie.

Til pkt. b: Alléen fra den nye forvalterboligen (AID 86950-22) og trerekken langs Gata (AID 86950-26) er gitt samme status i bestemmelsene. Trerekken langs Gata kalles lokalt også for «Alléen». I fredningsdokumentene er den faglige termen trekke benyttet, siden denne ikke er dobbeltsidig. Dokumentene er ikke rettet, men det er heller ingen realitetsuenighet. I avsnittet Forholdet til naturmangfoldloven er det uttalelsen fra Fylkesmannens miljøvern avdeling og det som tidligere er innlagt i Naturdatabasen ved naturtyperegistreringer, som ligger til grunn. En kan beklage at trekken langs Gata ikke ble vurdert som av nasjonal interesse ved naturtyperegistreringen. Dette må tas til etterretning. Kulturhistorisk stilles disse likt. Vegetasjonen langs Vadstøvannet – en forstår det her som langs Allfarveien/Landeveien til Søndeled – er det ikke satt noen restriksjoner for. Det må bli opp til grunneier å tynne i denne kantsonen.

Til pkt. c: Det er foretatt mindre rettinger av tekst i Dokumentasjon av enkeltminnene. Gjenoppføring av verkets skole, er et prosjekt som ikke er i fylkeskommunens regi, men styres av grunneier og Gjerstad Historielag.

Til pkt. d: Når det ikke er fokusert mer på istandsetting av murer på Verket, er det fordi de aller fleste av murene står svært stabilt uten behov for akutt istandsetting. Murer som elveforbygningene derimot vil stadig kunne utsettes for flom og utrasing. Tilskuddssaken har ikke noe direkte med fredningssaken å gjøre, men for ordens skyld kommenteres også denne. I 2014 ga Riksantikvaren istandsettingsmidler til en del mindre tiltak på Verket, satt opp og prioritert som et samarbeid mellom de ulike eierne og Sameiet Gata. Midlene og faglig oppfølging ble overlatt til Aust-Agder fylkeskommune. De fleste tiltakene ble utført etter kort tid til full tilfredshet for alle. Enkelte tiltak var kompliserte og ble utsatt i påvente av bedre dokumentasjon. Skjøtselsplanen vil gi videre føring for slike istandsettinger.

2. Kristen Strat.

a. Gir honnør for godt arbeid med beskrivelse av enkeltminner og det foreslåtte fredningsområdet. Uttrykker at bestemmelsene er lagt på en noe streng linje som krever dispensasjon av forvaltningsmyndigheten ved endringer i området. Derfor viktig med god dialog ang. endringer, slik at praktisering av bestemmelsene ikke blir til hinder for utvikling og bruk av området.

b. Videre tar Strat opp forholdet til fylkesvei 78 som han har oppfattet at fram til høsten 2015 har gått fram til parkeringsplassen. Det er viktig at dette spørsmålet kan bli avklart, og at vedlikeholdet av veien kan bli gjennomført hensynsfullt og at tilgjengeligheten opprettholdes.

Aust-Agder fylkeskommunes kommentarer til pkt. a: Forslaget til bestemmelser er i tråd med formuleringene i nye fredningssaker. Holdningene i senere år har vært et sterkt ønske hos forvaltningsmyndigheter på alle nivåer om å opprettholde en god og levende dialog der eier og andre berørte kommer tidlig inn i saker slik at en unngår konflikter. Også gjennom skjøtselsplanen som skal utarbeides for området, håper en å gi en større forutsigbarhet.

Til pkt. b: Denne saken er ikke direkte relatert til fredninga, men siden den tas med i høringsuttalelsen vil vi kommentere den likevel. Vinteren 2015/16 ble det av underentreprenør oppsatt skilt «Fylkesvei opphører» ved oppkjørsla til fru Dege, kanskje et par hundre meter før der lokalbefolkningen har ment at veien slutter. Undersøkelser har vist at det er ny underentreprenør som har forholdt seg til markeringer av gjeldende veilengde på kart. Fylkeskommunen vil undersøke videre tidspunktet da dette ble fastsatt og bakgrunnen for dette. En håper at saken kan løses tilfredsstillende for de berørte.

3. Norges vassdrags og energidirektorat (NVE).

a. Det påpekes at elveforbygninger fredes etter kulturminneloven § 15. Dette er vassdragstekniske innretninger som faller inn under NVE's ansvarsområde. Det var i tilsvaret til varsel om oppstart forutsatt at fredningsbestemmelsene ivaretok hensynet til sikkerhet og

gjennomføring av eventuelle nødvendige tiltak som måtte godkjennes av NVE som konsesjonsmyndighet. Direktoratet kan ikke se at dette er tatt med i forslaget. De ber om at det tas inn følgende under pkt. 9 (Riksantikvaren: i vedtaket pkt. 10) i fredningsbestemmelsene om at bestemmelsene ikke er til hinder for:

Tilsyn, vedlikehold og forsterkning av elveforbygningsanlegg for å forebygge flom og erosjonsfare eller reparasjon/tiltak etter skade, inkludert nødvendig ferdsel og transport. Gjennomføring av eventuelle nødvendige tiltak i tilknytning til vassdraget. Tiltak skal godkjennes av NVE som er vassdragsmyndighet.

b. Det påpekes videre at det innenfor områdefredningen etter § 19 ligger et kraftverk i drift. Fredningen bør ikke være til hinder for eventuelle oppgraderinger for driften av kraftverket som går ut over utskiftning av turbin. De ber om at det tas inn i bestemmelsene pkt. 14 (Riksantikvaren: i vedtaket pkt. 16) at fredningen ikke er til hinder for: *Nødvendig oppgraderinger for driften av kraftverket.*

Aust-Agder fylkeskommunes kommentarer til pkt. a: Elveforbygningene i naturstein er som kulturminne svært sentrale i fredningen her. Det meste av murene har høy alder, mye er sannsynligvis kommet til på 1700-tallet. Murene er stabile, og nødvendige reparasjoner av utraste enkeltstein ble sist fortatt våren 2016. Disse kulturminnene må sikres for framtiden. Med større fare for ekstremvær vil flom og erosjonsskader kunne føre til skade på natursteinstørmurene. Likevel bør enhver reparasjon skje med samme type materialer. Det bør søkes kontakt med NVE for å drøfte måter å unngå skader samt prinsipper for reparasjon. En tilråd er en i skjøtelsesplanen som skal utarbeides, tar opp dette som eget punkt. Det er gjort tilføyelser i pkt. 9.2. (Riksantikvaren: i vedtaket pkt. 10.2):

Gjennomføring av eventuelle nødvendige tiltak i tilknytning til vassdraget skal foretas med tilbørlig hensyn til elveforbygningsanleggets status som fredet kulturminne og så langt mulig med eksisterende materialbruk. Planlagte tiltak skal forelegges kulturminnemyndigheten for eventuell dispensasjonsbehandling og godkjennes av NVE som vassdragsmyndighet.

Kommentarer til pkt. b.: I fredningsbestemmelsenes pkt. 15 (Riksantikvaren: i vedtaket pkt. 17) er formuleringene i 2. avsnitt endra til:

Nødvendige oppgraderinger for driften av kraftverket kan foretas med tilbørlig hensyn til formålet med områdefredningen og om nødvendig etter dispensasjon fra kulturminnemyndigheten.

4. Direktoratet for mineralforvaltning.

Direktoratet mener at mineralressurser som har eller kan ha verdi ved uttak og utnyttelse, blir hensyntatt i verneprosessen. Det er registrert en liten lokal forekomst av jern/titan innenfor området, men ikke av regional eller nasjonal verdi. Det gamle gruveområdet er ikke med i fredninga. Ingen øvrige kommentarer til fredningssaken.

Aust-Agder fylkeskommunes kommentarer: Opplysningene er tatt til etterretning.

Gjerstad kommune

Den 9.9.2016 ble det avholdt møte med ordfører og rådmann i Gjerstad. I henhold til kml § 22 nr. 3 skal forslag om fredning legges frem for kommunestyret før vedtak om fredning fattes. Fredningsforslaget og de innkomne merknadene ble den 16.09.2016 oversendt Gjerstad kommune for behandling. Den 20.10.16 ble saken behandla i kommunestyret:

PS 16/14 Eikelands verk - svar på høring om fredning.

Rådmannens innstilling: Kommunen ser det som positivt at Eikelands verk nå får en fredning iht. Kulturminnevernloven, og har ingen merknader til saken.

Saksprotokoll i kommunestyret 20.10.2016. Rådmannens innstilling ble enstemmig vedtatt.

Fredningsforslaget ble endelig framlagt for fylkesutvalget 1. november 2016 som sak 16/106.

Fylkesrådmannens forslag til vedtak:

Forslag til fredning av Eikelands verk etter § 15 og § 19, jfr. § 22 i kulturminneloven oversendes Riksantikvaren for vedtak.

Votering: Fylkesrådmannens tilrådning ble enstemmig vedtatt.

Arendal, den 09.11.2016.

Av eierne er det to som har uttalt seg skriftlig i fredningssaken, Kristen Strat (gnr./bnr. 2/53) og Sameiet Gata, ved Kåre og Edel Bondesen, (gnr./bnr. 2/71). Helge Dalen (gnr./bnr. 2/93) har i e-post av 19.10. 2017, uttalt at han er positiv til fredningen. Nini Dege (gnr./bnr. 2/67) har gjennom tidligere saksgang, samtaler og intervjuer samt sist i brev av 26.10.2017, uttalt seg positiv til fredningen av både egen eiendom og Eikelands verk som helhet. A/S Egelands Verk, ved Harald Rø, (gnr./bnr. 2/28) sier i e-post av 25.10. 2017 at de ikke motsetter seg fredningen.

Riksantikvarens bemerkninger

I henhold til kml § 22 pkt. 2 skal høring av fredningsforslag kunngjøres i Norsk lysningsblad. Dette ble ikke gjort ved høring av forslag til fredning av Eikelands verk. Dette er en saksbehandlingsfeil. Riksantikvaren anser at det er grunn til å regne med at denne saksbehandlingsfeilen ikke kan ha virket inn på vedtakets innhold, jf. forvaltningsloven § 41, da alle berørte har blitt hørt på annen måte. Vi har derfor ikke krevet fredningsforslaget lagt ut på ny høring.

I fredningsvedtaket er det foretatt noen presiseringer og endringer sammenliknet med fredningsforslaget fra fylkeskommunen.

Fredningsformålet er blitt noe presisert, samtidig som omfanget er blitt justert.

Under sakens gang har det blitt funnet en hittil ukjent mur i forbindelse med gravearbeider for en ny garasje. Denne muren er nå innarbeidet i fredningsvedtaket etter en avgrenset høring hos eier.

Enkeltminnene 20, 77 og 88 var foreslått fredet etter § 15, selv om det ikke er synlige rester av dem i terrenget. Disse fredes derfor ikke etter kml § 15, men ligger fortsatt innenfor området fredet etter kml § 19.

Kategoriene som skilte mellom de ulike enkeltminnene er fjernet.

I fredningsforslaget ble det skrevet at kraftstasjonen ligger i området fredet etter § 19. Det stemmer at bygningen som sådan fredes etter denne bestemmelsen, men siden den ligger på restene etter masovnanlegget, som fredes etter § 15, må alle tiltak som går utover selve bygningskroppen forholde seg til dette.

I høringsforslagets tekst og kart sies det at flere bygninger ikke er fredet. Riksantikvaren ønsker å presisere at disse bygningene ikke er fredet etter kml § 15, men siden de ligger i et område fredet etter kml § 19 må eierne forholde seg til fredningsbestemmelsene som gjelder for dette.

RA ser at det er interesser knyttet til skogsdrift i området. Vi er glade for at det er funnet løsninger for alternative veitraseer inn og ut av skogsområdene, slik at fredningen ikke vil være til hinder for framtidig skogsdrift.

Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) ønsker at fredningsbestemmelsene ivaretar hensynet til sikkerhet og til gjennomføring av eventuelle nødvendige tiltak på elveforbygningen. Riksantikvaren ser ikke at det er noe motsetningsforhold mellom formålet med fredningen og lovverket NVE forvalter. Merknadene er tatt til følge i fredningsbestemmelse 10.2 og i kapittelet Følger av fredningen på side 8.

Direktoratet for mineralforvaltning med Bergmesteren for Svalbard har gitt sin uttalelse og Riksantikvaren kan ikke se noe motsetningsforhold mellom mineralforekomster, de gamle gruvene og formålet med fredningen.

Det har også vært et spørsmål angående hvor langt inn i området fylkesvei 78 strekker seg. Riksantikvaren forholder seg til matrikkelen og fredningen omfatter da også deler av gnr./bnr. 601/78 i Gjerstad kommune.

Jernverksdrift har vært en sentral næring og viktig for utviklingen av landsdelen. Dette er en unik fredning der både stående bygninger og synlige spor fra industriperioden kan leses og settes i en sammenheng. Fredningen av Eikelands verk oppfyller tema 8 Industri i Riksantikvarens fredningsstrategi. Med denne fredningen suppleres fredningen fra 21. juni 1923, der 11 bygninger ble fredet, med den nye forvalterboligen og de mange spor som er synlige etter industrisamfunnet.

Opplysning om klageadgang og tinglysing

Riksantikvarens vedtak om fredning kan påklages til Klima- og miljødepartementet, jf. forvaltningsloven § 28. Eventuell klage stiles til Klima- og miljødepartementet, men sendes Riksantikvaren innen tre uker fra fredningsvedtaket er mottatt, jf. forvaltningsloven § 29.

Fredningsvedtaket vil bli tinglyst av Riksantikvaren i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 5

Vennlig hilsen

Jørn Holme

Hanna Kosonen Geiran
avdelingsdirektør

Brevet er elektronisk godkjent

Vedlegg:

Kopi til: NVE - Norges vassdrags- og energidirektorat, Postboks 5091 Majorstua, 0301 Oslo/ Aust-Agder fylkeskommune, Postboks 788 Stoa, 4809 ARENDAL/ Næs Jernverksmuseum, Nesverkveien 240, 4934 NES VERK/ Gjerstad kommune, Gjerstadveien 1335, 4980 GJERSTAD/ Direktoratet for mineralforvaltning, Postboks 3021 Lade, 7441 TRONDHEIM

Mottaker	Kontaktperson	Adresse	Post
Egelands Verk AS		Hasåsveien 2	4990 SØNDELED
Helge Roar Dalen		Verksveien 70	4993 SUNDEBRU
Kristen Strat		Nedenes Terrasse 18	4823 NEDENES
Nini Caroline Dege		Verksveien 44	4993 SUNDEBRU
Sameiet Gata Eikeland verk	Kåre Ivar Bondesen	Bølerlia 113	0689 OSLO